

Mauersberg, Stanisław

Polski szkoły wyższe w Wielkiej Brytanii podczas wojny i w latach powojennych

---

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 38/1, 107-114

1993

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisław Mauersberg
(Warszawa)

Polskie szkoły wyższe w Wielkiej Brytanii podczas wojny i w latach powojennych

Okupanci niemieccy i sowieccy nie zdołali zniszczyć podczas drugiej wojny światowej polskiego szkolnictwa wyższego, które żyło konspiracyjnie w kraju, a na obczyźnie powstawało i rozwijało się w rozmaitych formach, wyzyskując wszelkie sprzyjające, choćby nawet krótkotrwałe okoliczności.

Najkorzystniejsze warunki rozwoju emigracyjnego szkolnictwa wyższego były w Wielkiej Brytanii, gdzie działały, po ewakuacji z Francji, centralne władze państwowe i gdzie znalazła się liczna grupa wojskowych i uchodźców cywilnych, a w tej grupie sporo studentów i pracowników naukowo-dydaktycznych. Władze emigracyjne i sfery naukowe dążyły do stworzenia polskiego szkolnictwa wyższego w Wielkiej Brytanii w celu ułatwienia młodzieży dokończenia przerwanych przez wojnę studiów i przygotowania wysoko kwalifikowanych kadr dla przyszłej odbudowy powojennej Polski.

Z pierwszą inicjatywą organizacyjną w tym zakresie wystąpiła grupa lekarzy wojskowych kwaterujących w Szkocji, wysuwając projekt utworzenia Polskiego Wydziału Lekarskiego w Uniwersytecie Edynburskim. Projekt zyskał w październiku 1940 r. aprobatę rządu polskiego, który upoważnił prof. Antoniego Jurasza do prowadzenia pertraktacji z władzami Uniwersytetu. Doprowadziło to do zawarcia w lutym 1941 r. odpowiedniej umowy między rządem polskim a Uniwersytetem Edynburskim oraz do wydania dekretu prezydenta RP otwierającego polską uczelnię. Uroczysta inauguracja Wydziału, którego dziekanem został prof. Antoni Jurasz, odbyła się 22 marca 1941 r. w obecności prezydenta Władysława Raczkiewicza.

Studia lekarskie trwały 15 trymestrów. Zajęcia kliniczne odbywały się w Royal Infirmary i w szpitalu polskim im. Paderewskiego. Do Rady Wydziału wchodził profesorowie polscy i szkoccy. W późniejszych latach dziekanami byli profesorowie Tadeusz Rogalski i Jakub Rostowski. Ogółem na Wydziale studiowało 336 studentów (wojskowych i cywilnych), z czego 227 ukończyło studia i uzyskało dyplomy lekarskie. Po zakończeniu wojny rozpoczęto stopniową likwidację Wydziału stworzonego tylko na czas wojny, umożliwiając jednak dokończenie studiów słuchaczom przyjętym w 1944/1945 roku akademickim. W marcu 1949 r. Wydział ostatecznie zamknięto, a w listopadzie odsłonięto na dziedzińcu uniwersyteckim tablicę upamiętniającą istnienie Wydziału i wyrażającą wdzięczność Polaków Uniwersytetowi Edynburskiemu za utworzenie tej placówki.

Geneza polskich studiów prawniczych w Wielkiej Brytanii wiąże się z inicjatywą Stowarzyszenia Prawników Polskich, które zorganizowało w Szkocji w końcu 1941 r. polskie Studium Prawno-Administracyjne. Uroczysta inauguracja odbyła się 23 marca 1942 roku w obecności prezydenta RP w auli Uniwersytetu w St. Andrews. Studium prowadziło naukę korespondencyjną, którą objęło wkrótce około 600 osób, jednakże późniejsze przygotowania do inwazji kontynentu ograniczyły możliwości studiowania przez wojskowych, co spowodowało osłabienie działalności Studium.

Ponowne ożywienie polskich studiów prawniczych nastąpiło na Polskim Wydziale Prawa powołanym do życia przez Kongregację Uniwersytetu Oxfordzkiego i dekret prezydenta RP z 14 kwietnia 1944 roku. Uczelnia funkcjonowała jako jednowydziałowa szkoła akademicka z uprawnieniami do nadawania tytułu magistra i stopnia doktora praw. Funkcję dziekana pełnili kolejno profesorowie Stefan Glaser i Tadeusz Brzeski. Program nauki był wzorowany na przedwojennych studiach polskich z dodatkiem kilku wykładów w języku angielskim. W ciągu trzech lat istnienia (1944-1947) tytuł magistra praw uzyskało 257 absolwentów, a 8 zdobyło stopień doktora praw.

Znaną i cenioną polską uczelnią akademicką w Wielkiej Brytanii była Polska Szkoła Architektury utworzona z inicjatywy architektów w wojsku polskim jako równoległy wydział dla Polaków w szkockiej Szkole Architektury Uniwersytetu Liverpoolskiego. Powołano ją do życia na podstawie dekretu prezydenta RP z 30 września 1942 roku. W inauguracji Uczelni (6 listopada) uczestniczył gen. Władysław Sikorski, któremu Uniwersytet w Liverpoolu nadał wówczas honorowy doktorat prawa. Ponieważ Szkoła

nie miała uprawnień do dawania absolwentom tytułów inżyniera architekta, a uprawnienia takie otrzymała w marcu 1944 r. Rada Akademickich Szkół Technicznych, przeto Uczelnia poddała się w lipcu 1944 r. ogólnemu nadzorowi Rady, która zatwierdzała nowych wykładowców i wyniki egzaminów oraz wydawała absolwentom (także z lat wcześniejszych) dyplomy inżyniera architekta. Część wykładów odbywała się w szkockiej Szkole Architektury w języku angielskim, część zaś — stosownie do polskich programów — w Uczelni polskiej. Dyrektorami Szkoły byli: ppłk inż. Leopold Toruń, a po jego wyjeździe do Polski w 1945 r. — prof. inż. arch. Bolesław Szmidt. Do 1946 r. liczba studentów wzrosła do 66, a 49 absolwentów uzyskało dyplomy. Poziom naukowy Uczelni był wysoko oceniany przez Brytyjczyków. W 1946 Szkołę przeniesiono do Londynu i wcielono ją do Rady Akademickich Szkół Technicznych, a następnie do Polish University College, zachowując jednak pełną autonomię Uczelni, kierowanej wówczas przez prof. inż. arch. Stanisława Połujana.

W sierpniu 1943 r. powstała w Edynburgu Komisja Akademickich Studiów Medycyny Weterynaryjnej, która doprowadziła — na podstawie umowy z rektorem miejscowej szkockiej uczelni Royal Veterinary College — do powstania Polskiego Studium Medycyny Weterynaryjnej, którego uroczyste otwarcie odbyło się 11 października 1943 r. Dekret prezydenta RP nadał Komisji uprawnienia rad wydziałowych polskich szkół akademickich, z wyjątkiem nadawania stopni doktora i przeprowadzenia habilitacji. Funkcję przewodniczącego Komisji pełnili kolejno profesorowie: Stanisław Runge, Bolesław Gutowski i docent Stanisław Mglej. Studia oparto na przedwojennym programie polskim, a studenci korzystali z pracowni i klinik Uczelni szkockiej. Ogółem uczęszczało do Studium w ciągu jego istnienia 62 słuchaczy, z czego 23 otrzymało dyplomy lekarza weterynarii. Z okazji stulecia Royal Veterinary College prezydent RP W. Raczkiewicz odśpiewał w kwietniu 1944 r. ufundowaną przez rząd polski tablicę z wyrazami wdzięczności dla uczelni szkockiej od profesorów i studentów polskich. W końcu roku akademickiego 1945/1946 Wydział zamknięto, a studentów lat wyższych przyjęto do Royal Veterinary College.

Jesienią 1943 r. uruchomiono w Edynburgu dla około 30 kandydatów trzyletnie Studium Pedagogiczne, którym kierował dr Jan Konopnicki. Studenci I i II roku uczęszczałi na wykłady i ćwiczenia z psychologii i pedagogiki na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Edynburskiego oraz na wykłady i ćwiczenia polskie z historii wychowania (prof. Zygmunt Kukulski, a po jego śmierci doc. Jan Hulewicz), z historii filozofii, teorii

poznania i logiki (ks. doc. Józef M.Bocheński), z biologii (doc. Bronisław Śliżyński) i łaciny (doc. Stanisław Seliga). Program III roku obejmował wyłącznie zajęcia w Uniwersytecie Edynburskim. Jesienią 1946 r., kiedy Studium likwidowano, 13 absolwentów przyjęto na IV rok studiów w Uniwersytecie Edynburskim i tam 12 z nich uzyskało brytyjski stopień Master of Arts (M.A.), odpowiadający polskiemu tytułowi magistra nauk humanistycznych.

Wytrwałe starania o utworzenie politechniki polskiej w Wielkiej Brytanii, rozpoczęte jeszcze w lecie 1940 r. przez prof. inż. Stanisława Płużańskiego, doprowadziły do powołania przez ministra spraw wewnętrznych na początku 1942 r. kilkusobowej Komisji Akademickich Studiów Technicznych, która ułatwiła przedwojennym studentom polskim zapisy na uczelnie brytyjskie, pomagała im w usuwaniu zaległości w studiach oraz starała się o zwalnianie lub urlopowanie z wojska odpowiednich kandydatów na studia. W roku akademickim 1942/1943 objęto opieką Komisji 91 studentów, a w rok później liczba podopiecznych wzrosła już do 164.

Dekret prezydenta RP z 7 marca 1944 r. powołał Radę Akademickich Szkół Technicznych (RAST) z zadaniem organizowania „studiów technicznych dla młodzieży polskiej na wyższych uczelniach w Zjednoczonym Królestwie przez dostosowanie i uzupełnianie tych studiów do programów obowiązujących na akademickich uczelniach technicznych w Polsce”. Rada otrzymała uprawnienia rad wydziałowych z wyjątkiem prawa nadawania stopnia doktora i przeprowadzania habilitacji. W skład Rady wchodził początkowo profesorowie: Zygmunt Klemensiewicz, Stanisław Płużański (przewodniczący), Adam Skąpski i Stanisław Skoczylas, ponadto zaproszeni profesorowie brytyjscy, delegat docentów i dyrektor Polskiej Szkoły Architektury w Liverpoolu inż. Leopold Toruń. W roku 1945. Studium Rady zatrudniało 19 etatowych nauczycieli akademickich i 53 współpracujących. Podstawę dydaktyczną Studium stanowiły programy Politechniki Warszawskiej i Lwowskiej przystosowane do warunków brytyjskich. Liczba studentów była dość płynna; na początku 1945 r. studiowało ich około 300, a do końca roku akademickiego 1944/1945 studia ukończyło i dyplomy inżynierskie otrzymało 69 absolwentów Studium i 16 architektów, absolwentów Polskiej Szkoły Architektury. Ponadto 6 inżynierów — wykładowców uzyskało stopień doktora nauk technicznych w Uniwersytecie Londyńskim.

Po zakończeniu wojny wzrósł napór młodzieży polskiej zwalnianej z wojska na Studium RAST, tym bardziej, że umieszczenie Polaków w

przepełnionych uczelniach brytyjskich było coraz trudniejsze. W czerwcu 1946 r. Studium liczyło już 263 studentów własnych, a dalszych 139 studiowało pod opieką Rady na uczelniach brytyjskich. Wizytacje brytyjskie stwierdziły wysoki poziom naukowo-dydaktyczny Uczelni RAST, co umożliwiło uzyskanie przez Radę uprawnień do przygotowania studentów do eksternistycznego egzaminu na niższy angielski stopień naukowy Bachelor of Science (B.Sc.) na Uniwersytecie Londyńskim. Obok tego „angielskiego” kursu Rada prowadziła kurs „polski” dla tych studentów, którzy chcieli zdobyć polskie dyplomy. Do 1 kwietnia 1947 r. absolwenci Studium RAST i Polskiej Szkoły Architektury uzyskali 186 dyplomów inżynierskich, w tym 63 inżynierów mechaników, 15 elektryków, 27 inżynierów budownictwa lądowo-wodnego, 20 górnictwa i hutnictwa, 11 chemii i 50 architektów. Poza tym wielu uzyskało dyplomy uczelni brytyjskich, a 12 inżynierów zdobyło doktoraty w Uniwersytecie Londyńskim. Kadra naukowo-dydaktyczna RAST wzrosła w 1947 r. do 100 etatowych wykładowców i asystentów, w tym 28 profesorów i zastępców profesorów.

RAST kształciła inżynierów w zasadzie dla odbudowy zniszczonej Polski, ale ponieważ wielu Polaków w Wielkiej Brytanii nie zdecydowało się na powrót do kraju, trzeba było przygotować ich do pracy na emigracji. Cel ten legł u podstaw powołania do życia w marcu 1947 r. największej polskiej uczelni na emigracji — Polish University College (PUC) z siedzibą w Londynie. Wewnętrzną organizację Uczelni oparto na wzorach angielskich. Przewodniczącym Komitetu Zarządzającego był Sir William A. Brockington, a pryncypałem mianowano prof. E.G. McAlpine’a, a po jego przedwczesnej śmierci w 1950 r. — Sir Harolda Cloughtona. Zastępcą pryncypała był początkowo prof. inż. Henryk Herbich, a później prof. inż. Zbigniew D. Jastrzębski.

PUC otrzymał w lecie 1949 r. uprawnienia do przygotowania studentów do wszystkich egzaminów wymaganych do uzyskania stopnia B.Sc. z zakresu wydziałów inżynierskich. Równocześnie wprowadzono angielski język wykładowy, a program studiów dostosowano do wymogów Uniwersytetu Londyńskiego, chociaż — jak wykazywała praktyka — program polski wcale nie gorzej przygotowywał absolwentów do zawodu.

Po wyklarowaniu się struktury Uczelni działały w niej: 1) Wydział Inżynierii Lądowej i Wodnej (kierownik prof. inż. Henryk Herbich), 2) Wydział Mechaniczny (kierownik prof. inż. Józef Kestin), 3) Wydział Elektryczny (kierownik prof. inż. Witold Narbutt-Hryszkiewicz), 4) Wydział Chemiczny (kierownik prof. inż. Zbigniew D. Jastrzębski), 5) Wy-

dział Ekonomiczno-Handlowy (kierownik prof. Stanisław Swianiewicz) i autonomiczna Polska Szkoła Architektury (dyrektor prof. inż. arch. Stanisław Połujan).

W Uczelni rozwinął się żywy ruch naukowy. Kilkunastu kandydatów zdobyło stopnie doktora i angielskie dyplomy Master of Science (M.Sc.). Liczba studentów przekraczała początkowo 1100, w 1949/1950 roku akademickim nie sięgała 900, a od 1950/1951, kiedy zamknięto I rok studiów i Wydział Przygotowawczy zaczęła gwałtownie spadać, aż w 1952/53 roku akademickim wynosiła niespełna 200. Dyplomy PUC uzyskało 413 absolwentów wydziałów technicznych (w tym 135 Wydziału Inżynierii Lądowej i Wodnej, 127 Wydziału Mechanicznego, 75 Wydziału Elektrycznego, 76 Wydziału Chemicznego) oraz 168 absolwentów Szkoły Architektury (z dyplomami RAST). Brytyjskie stopnie B.Sc. Uniwersytetu Londyńskiego z zakresu nauk technicznych zdobyło 88, a z zakresu nauk ekonomicznych i handlowych (Bachelor of Science in Economics — B.Sc./Econ. i Bachelor of Commerce — B.Comm.) 89 absolwentów Wydziału Ekonomiczno-Handlowego.

Likwidacja Polish University College nastąpiła w końcu lipca 1953 r. Studentów wyższych lat studiów przejęła, wraz z 12 wykładowcami, londyńska Battersea Politechnic.

Po zamknięciu PUC czynne były w Londynie jeszcze dwie placówki akademickie utrzymywane z funduszy polskiej organizacji emigracyjnych i z opłat studenckich. Była to Szkoła Nauk Politycznych i Społecznych, założona w 1948 r., a w 1950 r. uznana przez polskie władze emigracyjne za wyższy zakład naukowy oraz Polski Uniwersytet na Obczyźnie założony w 1951 r., a następnie obdarzony przez prezydenta RP Augusta Zaleskiego prawami polskich przedwojennych szkół akademickich. Nie dysponując dostatecznymi środkami finansowymi, ani stałymi subwencjami, uczelnie te prowadziły studia wieczorowe (dla miejscowych słuchaczy) i korespondencyjne (dla mieszkańców różnych krajów na obczyźnie).

Szkoła Nauk Politycznych i Społecznych rozwijała się początkowo dość dynamicznie. W roku akademickim 1954/1955 liczyła 41 studentów miejscowych i 164 zamiejscowych. Program Szkoły składał się z dwuletniego studium podstawowego i rocznych studiów specjalistycznych. W połowie lat sześćdziesiątych nastąpił upadek Uczelni spowodowany spadkiem liczby studentów.

Polski Uniwersytet na Obczyźnie (Polish University in Exile) rozwija głównie studia historyczne i polonistyczne. Pierwszym rektorem był prof.

Tadeusz Brzeski. Do polskiej Uczelni zgłosiło akces kilkudziesięciu przedwojennych profesorów i docentów. Utworzono Wydziały: Humanistyczny (dziekan prof. Tadeusz Sulmirski), Prawa i Nauk Politycznych (dziekan prof. Bronisław Helczyński), Ekonomii (dziekan prof. Zdzisław Stahl) i Przyrodniczo-Matematyczny (dziekan prof. Juliusz Rżóska).

W 1962 do Uniwersytetu włączono szczątkową Radę Akademickich Szkół Technicznych, tworząc Wydział Nauk Technicznych. Do tego czasu Uczelnia wydała ponad 50 dyplomów magisterskich i ponad 40 dyplomów doktorskich oraz przeprowadziła 20 przewodów habilitacyjnych. Dyplomy i stopnie nadane przez PUNO są uznawane przez niektóre uniwersytety zachodnioeuropejskie i amerykańskie. Długoletnim rektorem była prof. Cezaria Baudouin de Courtenay-Jędrzejewiczowa (zmarła w 1966 r.), po niej funkcję rektora pełnił prof. Tadeusz Sulmirski.

Kończąc ten krótki przegląd wyższych uczelni polskich działających w Wielkiej Brytanii w czasie wojny i w latach powojennych trzeba podkreślić, że Brytyjczycy odnosili się na ogół życzliwie do starań Polaków o własne uczelnie na obczyźnie, wspomagali te starania duchowo i materialnie, wykazując wiele dobrej woli i zrozumienia dla polskich aspiracji. Dlatego z prawdziwym uznaniem i wdzięcznością wspominamy dziś zarówno wysiłki światłej polskiej emigracji, jak i jej brytyjskich przyjaciół.

Literatura:

J.Draus i R.Terlecki: *Polskie szkoły wyższe i instytucje naukowe na emigracji 1939—1945*, „Ossolineum”, Wrocław 1984.

Narodziny i działalność Polish University College (1947-1953). Materiały sympozjum pod red. B.Orłowskiego, IHNOiT, Warszawa 1992.

Nauka polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój, t. XXV, Warszawa 1947.

Nauka polska na obczyźnie, zeszyt 1-3, Londyn 1956-1961.

T.Radzik: *Polskie instytucje i organizacje oświatowe w Wielkiej Brytanii w latach II wojny światowej (1940-1945)*, „Rocznik Polonijny” 1980, nr 1.

T.Radzik: *Szkolnictwo polskie w Wielkiej Brytanii po II wojnie światowej*, Lublin 1991.

„Roczniki Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie”, t. I-XIX, Londyn 1950-1969.

